

INHOUD

DEEL 1

VOORWOORD; <i>Judith de Jong</i> , Wethouder Erfgoed, Gemeente Hoorn	10
VOORWOORD; <i>Kees Stam</i> , Hoogheemraad Waterveiligheid, HHNK	11
DANKWOORD	12
Hoofdstuk 1	14
Samenvatting, <i>Michiel Bartels</i>	
Hoofdstuk 2	22
Inleiding, <i>Michiel Bartels</i>	
1. Inleiding	22
2. Het Hoogwaterbeschermingsprogramma en de Westfriese Omringdijk tussen Hoorn en Enkhuizen	24
3. Provinciaal Monument	27
4. De cyclus van Archeologische Monumentenzorg, de vraagstellingen	28
5. Verloop van het onderzoek	29
6. De rapportage	32
Hoofdstuk 3	35
Dijken terpen en het biologisch bodemarchief van West-Friesland, <i>Bas van Geel</i>	
1. Inleiding	35
2. Fossiele plantenresten voor milieureconstructies	35
3. Natuurlijke archieven	36
4. Van monstername tot interpretatie	36
5. Plantensoorten als milieu-indicator	37
6. De ramp van 850 v. Chr.	41
7. Hoe zag het landschap van West-Friesland er uit toen de Middeleeuwse ontginners arriveerden?	41
8. Bomen en bossen in West-Friesland	41
9. Mestschimmels	42
Hoofdstuk 4	
In de ban van het Ambacht. De institutionele geschiedenis van de Drechterlandse zeedijken, <i>Jan de Bruin</i>	44
1. Inleiding	44
2. Dijkbestuur van Drechterland tot het Groot Proces	44
2.1 Gebiedsindeling en functionarissen	44
2.2 Koggen, bannen en waarschappen	47
2.3 Grondslagen voor de verdeling van het onderhoud	49
2.4 Verstoelingen van het ambacht Drechterland	51
2.5 Verstoeling in de bannen	55
2.6 Van individueel naar collectief onderhoud	56
3. Het dijkbestuur van Drechterland in de periode 1650-1865	57
3.1 De gemeenmaking tijdens het Groot Proces	57
3.2 Hoofdingelanden en superintendentie	60
3.3 Rechtspraak	64
3.4 Werkzaamheden van de Waarschappen	66
3.5 De laatste verstoeling	69
3.6 Infrastructuur en wegonderhoud	70
3.7 De stadsdijken van Hoorn en Enkhuizen	70
3.8 Een maas in de wet	70
3.9 De Bataafse Omwenteling	72
3.10 Het bestuursreglement van 1804	74
3.11 Belastingheffing naar kadastrale maat?	76
4. Het ambacht Drechterland in de periode 1865-1921	76
4.1 Algemeen reglement van bestuur en reglementering van bannen en ambacht	76
4.2 Het 'bijzonder reglement' van 1865	78
Hoofdstuk 5	84
Vier aquarellen van de dijk, <i>Michiel Bartels</i>	
Hoofdstuk 6	85
Tot behoud van Stad en vaderland, Hout en houtgebruik in de Drechterlandse dijk, <i>Christiaan Schrickx</i>	

1. Het luiden van de noodklok	85
2. Verdronken land	86
3. Voorland en inlagen	87
4. De aanvang van het versterken van de dijk	89
5. Wierdijken, paaldijken en buitenwerken	91
6. Een paalversterking langs de Langehorn	92
7. Bedreigingen voor het houtwerk	94
8. Enorme hoeveelheden hout	95
9. Per schip en per kar naar de dijk	97
10. Eiken-, grenen en vurenhout	98
11. Noors hout	102
12. Estlands en Russisch hout	110
13. Sporen van de houthandel	111
14. Einde aan het houtgebruik	113
15. Methodiek en achtergrond van het dendrochronologisch onderzoek, <i>Dieuwertje Duijn</i>	115
Hoofdstuk 7	122
<i>Het bolwerk tegen de woede van de zee, Michiel Bartels</i>	
1. Dijkbouw	122
2. Kolonisten in het veen	122
3. De bouw van zoden- en kleidijken	123
3.1 Zoden en klei voor de dijk	123
3.2 De dijkbouwers	132
4. Wier voor de dijk	134
4.1 Zeegras in de Zuiderzee	135
4.2 De Wier; het zeegrasbedrijf	135
4.3 De bouw van een wierdijk	139
5. De paalworm	143
5.1 Het leven van de paalworm	144
5.2 De komst van de paalworm	146
5.3 De paalwormcrisis	148
5.4 Steenglooiing en wormspijkers	154
6. Puinhandel	156
7. Keien in de dijk	159
7.1 Keien uit Drenthe	159
7.2 Transport binnen Nederland	162
7.2.1 Keien uit de Kleine en Grote Oost, de Noordzeekusten en Scandinavië	164
7.3 Basalt voor de dijk	169
8. Wegenbouw	171
Hoofdstuk 8	176
<i>De ouderdom van de dijk, Michiel Bartels</i>	
1. Inleiding	176
2. Locaties en opbouw	176
3.1 Analyse van groep 1: de profielen 1, 2, 4, 5 en 8	178
3.2 Overstromingslaag, zate of voorbelasting?	179
3.3 De zodendijk, omvang, datering en doel	180
3.4 De kleidijk	181
3.5 De wierdijk	182
4. Analyse van groep 2: de profielen 6 en 7.	184
5. Groep 1 en 2, de paalwormcrisis en de steendijk	184
6. Analyse van groep 3, profiel 3 Schellinkhout-Havenweg	185
7. Groepen 1,2 en 3 en de weg op de dijk	186
8. Datering van de dijken	187
Hoofdstuk 9	194
<i>Archeologisch onderzoek naar zeedijken, Michiel Bartels</i>	
1. Archeologisch onderzoek aan de Westfriese Omringdijk	195
1.1 Onderzoek aan de Noorddijk tussen Medemblik en Aartswoud	195
1.2. Tussen Aartswoud en Kolhorn, de Westfriese dijk en haar voorlopers	198
1.3 De Drechterlandse Dijk bij en in Enkhuizen	203
1.4 Onderzoek in het Hoornse Hop en tussen de Hornsluis en Ursem	206

1.5 Van Ursem via Krabbendam naar Kolhorn	212
2. Onderzoek naar dijken in het Zuiderzeegebied	212
3. Overig onderzoek naar dijken in Nederland	214
3.1 Zuid-Holland	214
3.2 Zeeland	218
3.3 Groningen en Friesland	222
3.4 Overijssel, Gelderland en Brabant	223
4. Onderzoek naar zeedijken in Oost- en Noord Friesland	223
5. Een veranderende waardering voor de dijken	224
Hoofdstuk 10	227
De Grote Molen bij Schellinkhout, historie van de laatste poldermolen langs de Zuiderdijk, <i>Diederik Aten</i>	
1. Inleiding	227
2. Wateroverlast en invoering van de molenbemaling	228
3. Molenmeesters en molenonderhoud	231
4. Het polderbestuur en de introductie van nieuwe molentechniek	232
5. Van hout naar ijzer	234
5.1 Grote Molen niet de sterkste	236
6. De molenaars	236
7. Van wind- naar motorbemaling	239
8. Verval	240
9. Restauratie	242
9.1 Gemaal ook monument	244
10. Besluit: industrie, waterstaat en molenbiotoop	246
Hoofdstuk 11	249
De archeologie van de sluis bij de Grote Molen in Schellinkhout, <i>Sander Gerritsen</i>	
1. Inleiding	249
2. Werkzaamheden	249
3. Constructie	251
4. Fundering van de molenkolk	251
5. De werking van de molen, de kolk en de sluis	251
6. Datering en fasering	254
7. Een voorganger ?	255
DEEL 2	
Hoofdstuk 12	259
Een 16 ^{de} -eeuwse verdedigingsmuur bij de Ketenpoort van Enkhuizen, <i>Dieuwertje Duijn</i>	
1. Inleiding	259
2. De grote stadsuitbreiding van 1590	259
3. De bouw van de Ketenpoort	260
4. Van verdedigingswerk naar opslagruimte	260
5. Een hoge muur bij de Ketenpoort	262
6. Sloop van de Ketenpoort	264
Hoofdstuk 13	266
'De Spuiter', de zoutwater inlaat tussen Oosterleek en Venhuizen, <i>Michiel Bartels</i>	
1. Inleiding	266
2. Historische gegevens	269
3. De constructie van de Spuiter	272
4. Voorgangers en ouderdom	277
5. Het gebruik van de Spuiter	277
Hoofdstuk 14	283
Dijkmagazijnen aan de Zuiderdijk, <i>Sander Gerritsen</i>	
1. Inleiding	283
2. Palen langs de dijk	283
3. Een bouwbestek uit 1734 'van 't nieuwe te setten Magazijn'	285
4. De archeologie van het bouwbestek uit 1734	287
5. Interpretatie van het bouwbestek	289
5.1 Reparaties en verbouwingen	289
5.2 Indeling van de dijkmagazijnen	291
5.3 Bouw en afbraak	291

6. De dijkmagazijnen van Drechterland	293
6.1 Inventaris en functie	293
6.2 Ontstaan en ontwikkeling	295
6.3 Fasering van de dijkmagazijnen in Drechterland	299
6.4 Verval en sloop	301
7. 1735: Dijkwerkers ruïneren een boerderij	302
8. De Tent, een vergaderlocatie 'ter dispositie van de heeren Dijksregenten' en dijkmagazijn.	304
Hoofdstuk 15	308
Huizen op en onder de dijk. Twee middeleeuwse vindplaatsen langs de Zuiderdijk, <i>Sander Gerritsen</i>	
1. Inleiding	308
1.1 Algemeen	308
1.2 Landschap en ontginning	308
2. Middeleeuwse vindplaatsen bij de dijk	309
2.1 Bewoning langs de Leek, Oosterleek	309
2.2 Vloeren aan de Kalksteiger, Enkhuizen	312
2.3 Ouder onderzoek aan de Breedstraat in Enkhuizen	313
3. Middeleeuwse vondsten	315
4. Interpretatie	317
4.1 Overeenkomsten en verschillen	317
Hoofdstuk 16	321
Dierbaren onder de dijk. Het middeleeuwse kerkhof van het dorp Oosterleek, <i>Sander Gerritsen & Constance van der Linde</i>	
1. Inleiding	321
2. De ontdekking van het grafveld	321
2.1 Wilde verhalen in Oosterleek	322
2.2 Het grafveld in de dijk en langs de Leek	324
2.3 De begravingen in het grafveld van Oosterleek	325
2.3.1 Rug-, zij- en buikliggers	327
2.3.2. Leeftijd en geslacht	330
2.3.3. Ziektes, verwondingen en botbreuken	331
2.3.4 Indeling, oriëntatie en fasering van het grafveld	332
2.3.5 Begrenzing van het grafveld	333
2.4 Verstoringen van het grafveld	335
2.4.1 Muurwerk	335
3. Ziek in middeleeuws Noord-Holland, wat vertellen de skeletten ons?	339
4. De vondsten uit de opgraving	340
5. Een vroegere kerk in Oosterleek?	341
6. Verdwenen dorpen en kerken langs de Omringdijk	342
7. De verplaatsing van Oosterleek: een model	343
8. Afsteek van de Leek	348
Hoofdstuk 17	354
Dijk- of zeezicht? Dijkwoningen op de Zuiderdijk in 16 ^{de} en 17 ^{de} -eeuw, <i>Sander Gerritsen</i>	
1. Inleiding	354
1.1 Algemeen	354
1.2 Ligging en werkzaamheden	354
1.3 Historisch kaartmateriaal	355
2. De archeologische bronnen	358
2.1 Schellinkhout Huis 1, de Kuiperij	358
2.2 Schellinkhout Huis 2	363
2.3 Schellinkhout Huis 3	365
2.4 Schellinkhout Huis 4	365
2.5 Schellinkhout Huis 5	369
2.6 Oosterleek Huis 6	370
2.7 De overige huizen van Oosterleek	373
3. Archeologische overeenkomsten en verschillen	373
4. Huisbouw in de regio	375
4.1 Iconografie	375
4.2 Bouwhistorie	378

5. het Westfriese langhuis in de 16 ^{de} -17 ^{de} eeuw	380
Hoofdstuk 18	383
De Peperstraat van Schellinkhout, wonen buiten de zeedijk, <i>Christiaan Schrickx</i>	
1. Inleiding	383
2. Het Schellinkhoustermeer	383
3. De kaart van Langedijck uit 1603	385
4. De bebouwing in de Kerkenuiterdijk in de 16 ^{de} eeuw	386
5. Huizen op de buitendijkse dijkvoet	388
6. De bebouwing in de Kerkenuiterdijk in 1600-1650	389
7. Een buitendijkse stolpboerderij	396
8. Het huis van schout Jacob Jansz. Groot	399
9. De laatste fase van de buitendijkse bewoning	401
Hoofdstuk 19	403
Een vondstrijck complex uit een dijkhuis in Schellinkhout, <i>Sander Gerritsen & Christiaan Schrickx</i>	
1. Inleiding	403
1.1 Algemeen	403
1.2 Structuur	403
2. Vondstmateriaal	404
2.1 Keramiek	404
2.2 Importaardewerk	406
2.3 Metaalvondsten	406
2.3.1 Zweedse munten	409
2.4 Overige vondsten	410
3. Interpretatie	412
3.1 Datering vondstcomplex	412
3.2 Antiek en sociale status	412
3.3 Begin en einde bewoning	413
3.4 De watersnood van 1675-1676	413
Hoofdstuk 20	416
Een huis in duigen. Resten van een kuiperij langs de Zuiderdijk bij Schellinkhout, <i>Sander Gerritsen</i>	
1. Inleiding	416
2. Gereedschap	416
3. Een kuiperij op een kerkraam	418
4. Muntgewichten	419
5. Een tonput op het achterterrein	420
6. Een kuiperstraditie?	421
Hoofdstuk 21	422
Duitse bunkers aan de aan de Schellinkhouterdijk, <i>Sander Gerritsen & Gerben Kazimier</i>	
1. Inleiding	422
2 Tobruk bunkers in de dijk	422
3. Woonbunkers voor de dijk	425
4. De Koude Oorlog op de dijk	426
5. Straalzender	428
Hoofdstuk 22	429
Erfgoedcommunicatie en voorlichting in het project Dijkversterking, <i>Sander Gerritsen & Michiel Bartels</i>	
1. Archeologie en publiek	429
2. Erfgoedcommunicatie tijdens de uitvoering van het Hoogwaterbeschermingsprogramma	430
3.1 Structuur van de erfgoedcommunicatie	431
3.2 Uitvoering van de erfgoedcommunicatie	431
4. Infobladen, jaarboeken, kronieken, deelrapporten en eindrapport	435
5. Besluit	436
DEEL 3	
Hoofdstuk 23	439
Acht keer dwars door de dijk, beschrijving van de dijkprofielen, <i>Michiel Bartels</i>	
1. Opbouw en structuur	439
2. Achtergrond en methodiek van het ontgraven	439
3. Beschrijving van de profielen	441
3.1 Groep 1, Van Wijdenes naar tot de Elbaweg, profielen 1, 2, 4, 5 en 8	441

3.1.1 Profiel 1, Wijdenes - Het Wuiver	441
3.1.2 Groep 1, Profiel 2, Oosterleek bij Zuiderdijk 3	444
3.1.3 Groep 1, Profiel 4 De Weed-Elbaweg	457
3.1.4 Groep 1, Profiel 5, Venhuizen tegenover Zuiderdijk 15	468
3.1.5 Groep 1, Profiel 8, Venhuizen-De Spuiter	475
3.2 Groep 2, de Schellinkhouerdijk, profiel 6 en 7	482
3.2.1 Groep 2, Profiel 6, Schellinkhouerdijk-Hoorn '80	482
3.2.2 Groep 2, Profiel 7, Hoorn-Protonweg	498
3.3 Groep 3, Profiel 3 Schellinkhout Havenweg	505
4. De Harris-matrix	511
4.1 Periodisering van de dijk	511
4.2 Datering van de dijk	511
5.1 Tabel 1, Fasering dijkprofielen	512
5.2 Tabel 2, Hoogte dijk per fase	517
5.3 Tabel 3, Breedte en dikte van de dijk per fase	517
Hoofdstuk 24	512
Summary in English, <i>Adam Sundberg</i>	512
Zusammenfassung auf Deutsch, <i>Andreas Heege</i>	526
Hoofdstuk 25	534
Over de auteurs	
Literatuurlijst	536
Verantwoording van de afbeeldingen	549
Glossarium	551
Index; Leo van den Thillaert	563
DEEL 4	

Kaartbladen 1 - 8: profielen en Harris matrixen Zuiderdijk; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 2010-2011.

Kaartblad 9: profielen 9: Aartswoud Dijkpaal 9 +135 en 10: Dijkpaal 10, 1973.

Kaartblad 10: profiel 11: Enkhuizen Flevolaan 1976 en tabel 2 (H4, afb. 4.6): Oppervlakte van de bannen van Drechterland van 1335 tot 1865.

Gezicht op Hoorn (voor 1731) door Gasper van Wittel (1652-1736).